

FLASH NEWS 2022#11

Ηλικιωμένοι και υπερήλικες στην Ελλάδα, οι χωρικές διαφοροποιήσεις της γήρανσης

Βύρων Κοτζαμάνης*, Μυρσίνη Φωτοπούλου**, Βασίλης Παππάς***

Ο πληθυσμός μας μεταπολεμικά αυξήθηκε κατά 2,99 εκατομμύρια (7,69 εκατ. το 1951, 10,68 εκατ. το 2021). Η αύξηση αυτή προήλθε αποκλειστικά από την αύξηση των 19 ετών και άνω, καθώς το πλήθος των 0-19 ετών μειώθηκε κατά 890 χιλιάδες περίπου, ενώ αντίθετως οι 20 ετών και άνω αυξήθηκαν κατά 3,93 εκατομμύρια (+84% σε σχέση με το 1951). Ανάμεσα στο 1951 και το 2021, όμως, οι άνω των 65 ετών καθώς και οι άνω των 85 ετών αυξήθηκαν πολύ ταχύτερα από τους 20-64 ετών: το πλήθος της πρώτης ομάδας υπέρ-τετραπλασιάστηκε και αυτό των 85+ πολλαπλασιάστηκε επί 12,5, ενώ οι 20-64 ετών αυξήθηκαν μόνον κατά 51%. Το αποτέλεσμα των πρότερων μεταβολών ήταν η γήρανση του πληθυσμού μας καθώς: 1) οι 65+ σήμερα (2,41 εκατομ.) αποτελούν το 22,6% του συνολικού πληθυσμού έναντι μόλις του 7% το 1951 (520 χιλ.), 2) οι 85+ (390 χιλ. το 2021) αποτελούν το 3,7% έναντι του 0,4% το 1951 (35 χιλ.), 3) η μέση και η διάμεση ηλικία του πληθυσμού μας αυξήθηκαν κατά 14,7 έτη η πρώτη (30,0 το 1951, 44,7 σήμερα) και κατά 19,1 η δεύτερη (26,4 το 1951, 45,5 σήμερα).

Η αύξηση της δημογραφικής γήρανσης στην Ελλάδα, όπως και σε όλες τις ανεπτυγμένες χώρες, οφείλεται σε δυο, βασικά, παράγοντες: στην αύξηση του μέσου όρου ζωής (γήρανση εκ της κορυφής της πυραμίδας) και στη μείωση της γονιμότητας (γήρανση εκ της βάσης της πυραμίδας). Ειδικότερα, με τη συνεχή αύξηση του προσδόκιμου ζωής όλο και περισσότεροι ηλικιωμένοι, οι οποίοι υπό άλλες συνθήκες (μη αύξησή του) θα είχαν αποβιώσει, συσσωρεύονται στο πάνω μέρος της πυραμίδας αυξάνοντας το πλήθος των 65+, ενώ η πτώση των γεννήσεων μετά το 1980 -αποτέλεσμα των αλλαγών των αναπαραγωγικών μας συμπεριφορών- είχε ως αποτέλεσμα τη συνεχή μείωση του πλήθους των 0-19 ετών. Η μαζική εισροή ηλικιακά νέων οικονομικών μεταναστών τις δεκαετίες του 1990 και του 2000 επιβράδυνε απλώς την γήρανση, ενώ η πρόσφατη μετανάστευση τμήματος του σε αναπαραγωγική ηλικία πληθυσμού μας που δεν αντισταθμίστηκε από την εγκατάσταση στη χώρας μας αλλοδαπών στο πλαίσιο της προσφυγικής κρίσης (το μεταναστευτικό ισοζύγιο της τελευταίας δεκαετίας ήταν αρνητικό) επιτάχυνε ανιθέτως την γήρανση. Έτσι, στις αρχές τις τρέχουσας δεκαετίας, η Ελλάδα συγκαταλέγεται στις πλέον «γερασμένες» χώρες της Ε.Ε. μαζί με την Ιταλία, τη Φινλανδία και την Πορτογαλία¹, ενώ η τάση αύξησης του ειδικού βάρους των 65+ στον συνολικό πληθυσμό δεν θα ανακοπεί τις αμέσως επόμενες δεκαετίες (όπως δεν θα ανακοπεί και η «γήρανση μέσα στην γήρανση», δηλαδή η τάση αύξησης του ποσοστού των 85+ στον πληθυσμό των 65+).

Πίνακας 1: Μεγάλες ηλικιακές ομάδες ως ποσοστό (%) του συνολικού πληθυσμού, 1951-2021

Έτη	0-19 ετών	20-64 ετών	65 ετών και άνω	85 ετών και άνω	Πληθυσμός (εκατ.)
1951	38,1	54,9	7,0	0,4	7,690
1961	33,8	58,0	8,2	0,5	8,362
1971	32,4	56,5	11,1	0,8	8,812
1981	30,0	56,8	13,2	0,9	9,698
1991	26,7	59,6	13,8	1,2	10,273
2001	20,8	61,4	17,7	1,8	10,836
2011	19,8	60,9	19,3	2,1	11,123
2021	19,3	58,2	22,6	3,7	10,678

Η δημογραφική γήρανση -ένα φαινόμενο που είχε υποτιμηθεί επί δεκαετίες- αποτελεί έτσι και στη χώρα μας πλέον ένα από τα κυρία θέματα προβληματισμού. Η συζήτηση επικεντρώνεται στις επιπτώσεις της αύξησης του ποσοστού και του πλήθους των 65 ετών και άνω (κυρίως οικονομικές και λιγότερο κοινωνικές και πολιτικές) σε εθνικό επίπεδο, ενώ συχνά οικονομικοί δείκτες ταυτίζονται άκριτα με δημογραφικούς². **Στον τρέχοντα δε δημόσιο διάλογο ελάχιστα συζητείται η «γήρανση μέσα στην γήρανση» (η ταχύτερη δηλαδή αύξηση των 85 ετών και άνω³) ενώ εκλείπει κάθε αναφορά στη διαφοροποιημένη χωρικά γήρανση⁴, το σημαντικό δηλαδή διαφοροποιημένο ποσοστό των 65 ετών και άνω, καθώς και αυτό των 85 και άνω, σε χαμηλότερα του εθνικού επίπεδα.** Τα προσωρινά όμως αποτελέσματα της τελευταίας απογραφής που σχολιάστηκαν εκτεταμένα στα ΜΜΕ ανέδειξαν έμμεσα τον σημαντικό ρόλο της γήρανσης στη μείωση του πληθυσμού των διοικητικών μας ενότητων. Τα διαφοροποιημένα αρνητικά φυσικά ισοζύγια ειδικότερα που επηρέασαν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό τις μειώσεις αυτές οφείλονται αποκλειστικά στη σημαντικά διαφοροποιημένη κατανομή του πληθυσμού τους σε μεγάλες ηλικιακές ομάδες, και, επομένως, και στη διαφοροποιημένη γήρανσή τους⁵.

Στο σύντομο κείμενο που ακολουθεί, αναμένοντας τα τελικά αποτελέσματα της τελευταίας απογραφής για το πλήθος και την κατανομή του πληθυσμού σε όλα τα διοικητικά επίπεδα το 2021, θα περιορισθούμε στην εικόνα που έχει διαμορφωθεί αναδεικνύοντας με την βοήθεια των χαρτών που δημιουργήσαμε την διαφοροποιημένη γήρανση των νομών της χώρας μας με βάση τις εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ για τον πληθυσμό μας την 1/1/2020.

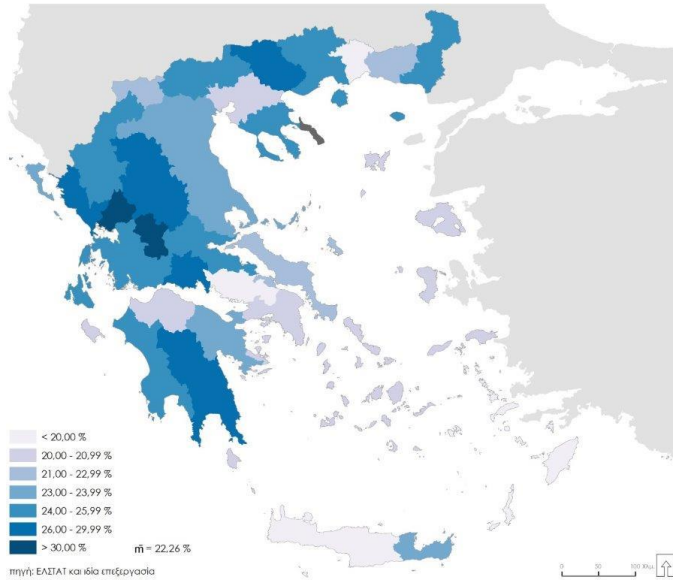
Οι χωρικές διαστάσεις της γήρανσης

Σε εθνικό επίπεδο, το ποσοστό των 65 και άνω υπερβαίνει πλέον το 22,5%. Κάτω από αυτόν τον μέσο όρο υποκρύπτονται, ωστόσο, σημαντικές χωρικές διαφοροποιήσεις (Χάρτης 1). Ειδικότερα, σε μια πολύ μικρή ομάδα έξι νομών το ποσοστό αυτό είναι χαμηλότερο του 20%, ενώ στους μισούς σχεδόν νομούς (25 στους 51 καθώς δεν συμπεριλαμβάνουμε το Άγιον Όρος) οι 65 και άνω υπερβαίνουν το 24%. Σε 11 όμως από αυτούς το ειδικό βάρος των 65+ είναι ιδιαίτερα αυξημένο καθώς υπερβαίνει το 26% (με ακραίες περιπτώσεις την Άρτα και την Ευρυτανία με ποσοστά 32% και 37% αντίστοιχα). **Η γήρανση χαρακτηρίζει κυρίως την ηπειρωτική Ελλάδα, με τους ορεινούς νομούς της να καταγράφουν σαφώς υψηλότερα του μέσου εθνικού όρου ποσοστά.** Εξαιρεση από τον κανόνα στον ηπειρωτικό χώρο αποτελεί η Ξάνθη, το δίπολο Αττικής-Βοιωτίας και ο Νομός Θεσσαλονίκης. Η ύπαρξη μειονοτικών ομάδων (ιδιαίτερα Ρομά και Πομάκων) με πολύ νεανικούς πληθυσμούς και υψηλότερη του μέσου εθνικού ορού γονιμότητα αιτιολογεί το χαμηλό ποσοστό των 65+ στην Ξάνθη, ενώ η «θελκτικότητα» των δυο μητροπολιτικών κέντρων (εσωτερική μετανάστευση των προηγούμενων δεκαετιών, εγκατάσταση σε αυτά οικονομικών μεταναστών από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες καθώς και εισερχόμενων μετά το 2014 αλλοδαπών) αιτιολογεί την «ήπια γήρανση» του δίπολου Αττικής-Βοιωτίας και του Ν. Θεσσαλονίκης. Σε αντίθεση με τους ηπειρωτικούς, όλοι σχεδόν οι νομοί του Αιγαίου είναι πολύ λιγότερο «γερασμένοι». Η ύπαρξη δομών «φιλοξενίας» ανανέωσε προσωρινά τον πληθυσμό του Βορείου Αιγαίου (Χίου, Σάμου, Λέσβου)⁶ ενώ η δημογραφική δυναμικότητα του Νοτίου Αιγαίου και των τριών εκ των τεσσάρων νομών της Κρήτης (συγκράτηση του νεανικού τους πληθυσμού και ελαφρώς υψηλότερη γονιμότητα) επιβράδυνε τις τελευταίες δεκαετίες σημαντικά τη «γήρανσή» τους. **Οφείλουμε ταυτόχρονα όμως να σημειώσουμε ότι μια ενδεκάδα νομών με πληθυσμό 828 χιλ. την 1/1/2020 (το 7,7% του συνολικού πληθυσμού και το 21,7% της επιφάνειας της χώρας μας) «προπορεύονται» με περισσότερους από 1 στους 4 κατοίκους τους να είναι 65 ετών και άνω, ενώ σε δυο δε από αυτούς -Άρτα και Ευρυτανία- η αναλογία είναι 1 σχεδόν στους 3 με αποτέλεσμα το ποσοστό των ηλικιωμένων τους να είναι σήμερα υψηλότερο ακόμη και από το αναμενόμενο σε εθνικό επίπεδο το 2050!!!** Οδύνη επομένως προς μια ταχύτερη γήρανση ενός μεγάλου τμήματος της ηπειρωτικής Ελλάδας που, αν συνεχισθεί, θα υποθηκεύσει τις όποιες προσπάθειες κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης του. **Η ανακοπή του κύματος φυγής των νέων και, σε δεύτερη φάση, προσέλκυση και εγκατάσταση στις περιοχές αυτές νεανικού πληθυσμού είναι επομένως αναγκαίες, αν δεν επιθυμούμε να βρεθούμε πολύ σύντομα (και όχι το 2050) σε μια μη αναστρέψιμη πλέον κατάσταση, με ένα μεγάλο τμήμα της χώρας μας να χάνει συνεχώς πληθυσμό και ταυτόχρονα να έχει τρεις ηλικιωμένους στους 10 ενσπομείναντες κατοίκους του.**

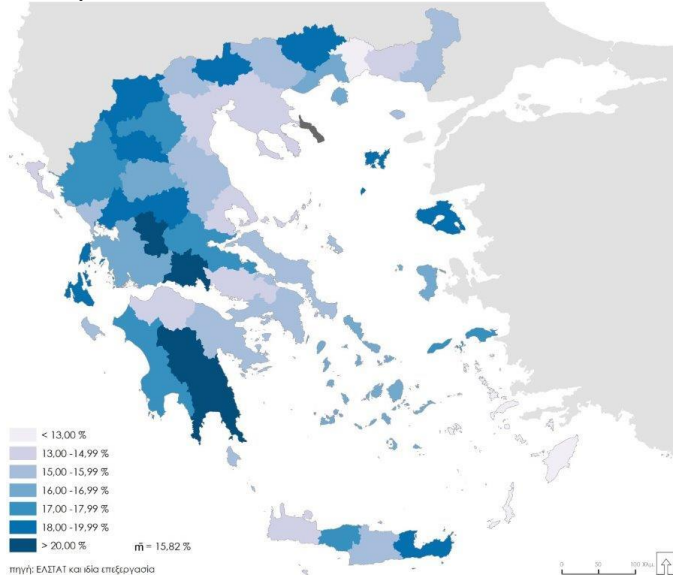
Αν εξετάσουμε δε την «υπεργηρία», το ειδικό βάρος δηλ. των 85 και άνω στον συνολικό πληθυσμό (Χάρτης 2), θα διαπιστώσουμε τις αναλογικά ακόμη μεγαλύτερες αποκλίσεις από τον μέσο εθνικό όρο (3,5%) καθώς σε 7 από τους 51 νομούς τα ποσοστά (>5%) είναι 1,5 φορές υψηλότερα από τον προαναφερόμενο μέσο όρο. **Οι νομοί αυτοί βρίσκονται σχεδόν όλοι στο δυτικό τμήμα της ηπειρωτικής Ελλάδας, η οποία μαζί με τη Ανατολική**

* Καθηγητής, Παν/μιο Θεσσαλίας, bkotz@uth.gr, ** Υποψήφια Διδάκτωρ, Παν/μιο Θεσσαλίας, myfotopoulou@uth.gr, *** Καθηγητής, Παν/μιο Πατρών, vrappas@upatras.gr

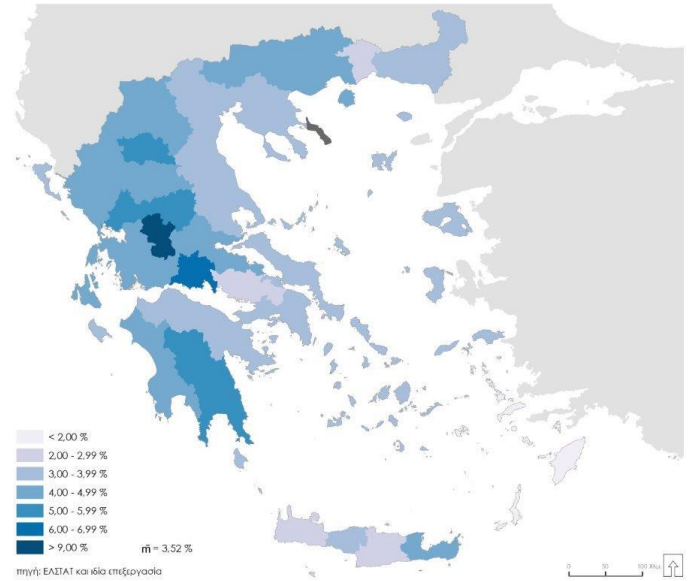
Μακεδονία έχει πολύ υψηλά ποσοστά, σε αντίθεση με το ανατολικό ηπειρωτικό της τμήμα και τον νησιώτικο χώρο (ακραία περίπτωση τα Δωδεκάνησα που μαζί με την Ξανθή έχουν τα χαμηλότερα [<2%]). Στο σημείο αυτό οφείλουμε να αναφέρουμε και την άκρως προβληματική κατάσταση δυο μικρών ηπειρωτικών νομών, της Φωκίδας και της Ευρυτανίας, με συνολικό εκτιμώμενο πληθυσμό 61χιλ. το 2020. Οι δυο αυτοί νομοί με τα υψηλότερα ποσοστά γήρανσης (>31%) στη χώρας μας έχουν ταυτόχρονα και τα υψηλότερα ποσοστά υπερηγηρίας (6% και 9% αντίστοιχα) – ποσοστά που είναι ήδη υψηλότερα από τα αναμενόμενα βάσει των διαθέσιμων δημογραφικών προβολών (5,5-6,0% το 2050)!!!

Χάρτης 1: Ποσοστό των 65 ετών και άνω στον συνολικό πληθυσμό των νομών, 2020

Χάρτης 3: Ποσοστό των 85 ετών και άνω στους 65 ετών και άνω, 2020

Χάρτης 2: Ποσοστό των 85 ετών και άνω στον συνολικό πληθυσμό των νομών, 2020

Η εξέταση τέλος του ειδικού βάρους των 85 και άνω στους 65 και άνω, δηλ. της «γήρανσης μέσα στη γήρανση» (Χάρτης 3), παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Υπενθυμίζουμε καταρχάς ότι ενώ σήμερα σε εθνικό επίπεδο αντιστοιχούν λίγο λιγότερα από 16 άτομα 85+ σε 100 65+, το 2050, βάσει των υφιστάμενων προβολών, αναμένεται να αντιστοιχούν 19-21 (έναν στους πέντε). **Το 2020, όμως, ήδη σε 15 νομούς της χώρας μας με συνολικό πληθυσμό που εγγίζει το ένα εκατομμύριο το 2020 (το 9% του πληθυσμού μας αλλά το 25,5% της επιφάνειας) αντιστοιχούν περισσότερα από 18 άτομα 85+ σε 100 ηλικιωμένους 65+, σε τέσσερις δε από αυτούς (Λακωνία, Αρκαδία και Ευρυτανία) περισσότερα από 20. Οι νομοί αυτοί έχουν επομένως ξεπεράσει 30 χρόνια νωρίτερα τον αναμενόμενο το 2050 μέσο εθνικό όρο, ενώ οι 11 υπόλοιποι αναμένεται να τον υπερβούν πολύ σύντομα. Οδεύουμε, επομένως, προς έναν εκρηκτικό συνδυασμό «γήρανσης» και «υπερηγηρίας» σε περισσότερα από 1 σε 4 νομούς της χώρας μας. Αυτό σημαίνει ότι σε λίγα χρόνια (πολύ πριν το 2050) θα έχουμε μια ομάδα νομών όπου το 1/3 του πληθυσμού τους θα είναι 65 ετών και άνω, ενώ ταυτόχρονα το 1/4 των ηλικιωμένων τους θα είναι «υπέρηγοι». Λαμβάνοντας δε υπόψη ότι στις μετά το 1970 γενεές έχουμε μείωση της γαμηλιότητας και αύξηση των διαζυγίων καθώς και του ποσοστού όσων δεν θα έχουν παιδιά, ένα διαρκώς αυξανόμενο πλήθος ηλικιωμένων θα βρεθεί μετά τα 65 του με πολύ λίγα άτομα στο στενό του οικογενειακό περιβάλλον την τελευταία περίοδο της ζωής του. Το κράτος προνοίας -και όχι η οικογένεια- θα κληθεί επομένως να καλύψει όλο και περισσότερο τις ανάγκες των ατόμων αυτών με δεδομένο ότι τα κόστη θα είναι αδύνατον να καλυφθούν από τους ίδιους (βλ. περιορισμένες δυνατότητες αποταμίευσης και χαμηλές συντάξεις στις γενεές αυτές).**

¹ Πηγή: Eurostat, Population structure indicators at national level: proportion of the population aged 65 years and more [demo_pjanind]

² Βλ. Β. Κοτζαμάνης, Ελλάδα, δημογραφικές και οικονομικές αναλογίες, λόγος και αντίλογος με φόντο την δημογραφική γήρανση, DIRAP - Flash News 3, 2021, <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.15073662.v1>

³ Η ηλικιακή αυτή ομάδα από 85 χιλ. το 1981 εγγίζει τις 400 χιλ. σήμερα και το 2050 θα ξεπεράσει πιθανότατα τις 650, αποτελώντας σε εθνικό επίπεδο το 19-21% των 65 ετών και άνω (έναντι του 16% το 2021). Βλ. Β. Κοτζαμάνης, Δημογραφικές εξελίξεις και προκλήσεις, Έρευνες και Μελέτες, σσ. 40-47, ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ, Αθήνα, 2021, DOI: 10.13140/RG.2.2.28287.12961

⁴ Στην πρόσφατη πχ. μελέτη (2022) του Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (Δημογραφικό πρόβλημα στην Ελλάδα: Προκλήσεις και προτάσεις πολιτικής (http://iobe.gr/research_dtl.asp?RID=267) όπου εξετάζονται αναλυτικά οι επιπτώσεις της δημογραφικής γήρανσης και προτείνονται μέτρα, ουδεμία μεία γίνεται στις σημαντικότερες διαφοροποιήσεις του φαινομένου αυτού σε χαμηλότερα του εθνικού επίπεδα.

⁵ Δεν είναι έτσι τυχαίο ότι από τις 20 Π.Ε. στις οποίες με βάση τα προσωρινά αποτελέσματα καταγράφηκε μείωση του πληθυσμού τους υπερδιπλάσια (>7%) από αυτήν του μέσου εθνικού όρου, οι 16 έχουν είτε ποσοστό άνω των 65 ετών σαφώς υψηλότερο από αυτό του συνόλου της χώρας, είτε ποσοστό ατόμων αναπαραγωγικής ηλικίας πολύ χαμηλότερο από το αντίστοιχο σε εθνικό επίπεδο, είτε συνδυάζουν και τα δύο. Τα φυσικά ισοζύγια τους απολογούν στις 16 από αυτές το 50-75% της μείωσης του πληθυσμού τους.

⁶ Σημειώνουμε ότι την 1/1/2020 οι δομές υποδοχής των προσφύγων δεν είχαν ακόμη αποσυμφορηθεί με αποτέλεσμα τα ποσοστά των 65+ ως και των 85+ να είναι σχετικά χαμηλά λόγω της νεότητας των «φιλοξενουμένων». Η απογραφή του 2021 αναμένεται να δώσει σαφώς υψηλότερα %των δυο αυτών ομάδων αλλά δεν θα επηρεάσει ιδιαίτερα τον λόγο (85+/65+).